

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.2.19
УДК 343.8

Колб О. Г.,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, професор
кафедри кримінального права та
процесу Державного податкового
університету
ORCID: 0000-0003-1792-4739

Ілінський О. В.,
Аспірант кафедри кримінального
права і процесу Державного
податкового університету
ORCID: 0009-0007-1798-4260

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ВОЄННОЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ, СУБ'ЄКТОМ ЯКОЇ Є РОСІЙСЬКА ДЕРЖАВА-АГРЕСОР

У науковій статті з'ясовано сутність, зміст і соціально-правову природу воєнної транснаціональної організованої злочинності, а також визначені роль та місце у механізмі протиправної поведінки таких форм кримінальних правопорушень російської держави-агресора.

На підставі отриманих результатів дослідження визначені основні правові прогалини та колізії у нормах міжнародного та вітчизняного кримінального права, які детермінують (спричиняють, обумовлюють та корелюють) розвиток воєнної транснаціональної організованої злочинності та підвищують у зв'язку з цим рівень реальних загроз для національної безпеки нашої держави.

Встановлено також, що однією з умов, яка сприяє злочинній діяльності російської держави – як суб'єкта воєнної транснаціональної організованої злочинності, є неналежна взаємодія України з відповідними міжнародними організаціями (Північно-Атлантичний Альянс (НАТО), Європейський Союз (ЄС), Рада Європи (РЄ); ін.) та органами (Інтерпол, Європол, Міжнародний кримінальний суд (МКС); ін.), а також низький рівень координованості дій зазначених сил у протидії відкритій військовій агресії, яку розпочала вказана вище держава всупереч міжнародним нормам і приписам на території нашої країни у лютому 2022 року та яка триває до нині.

Виходячи з цього та враховуючи інші проблеми, що існують у сьогоденні та пов'язані з воєнною транснаціональною організованою злочинніс-

тю, суб'єктом якої є російська держава-агресор, особливо в частині нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження з військовополоненими українцями, у даній науковій праці розроблена низка обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму запобігання та протидії даному виду кримінальних правопорушень, включаючи й ті, що стосуються загальновизнаних норм міжнародного права, які, відповідно до статті 9 Конституції України, відносяться до джерел національного законодавства нашої держави.

Ключові слова: *воєнна транснаціональна організована злочинність; запобігання злочинності; протидія злочинності; держава-агресор; військовополонений; міжнародне право; вітчизняне законодавство; нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження.*

Постановка проблеми. Як показує практика та результати аналізу нормативно-правових актів, що стосуються змісту досліджуваної у цій роботі тематики, найбільш актуальні проблеми з означеного питання пов'язані з: 1) правовою невизначеністю [1, с. 67-80]; низькою ефективністю кримінально-правового реагування [2, с. 101-114] та малоефективною діяльністю щодо реалізації кримінально-правових норм міжнародного права на практиці [3, с. 1-11]; 2) певною недосконалістю норм закону України про кримінальну відповідальність та аналогічними недоліками, що характерні для проекту КК, який розроблений у сьогоденні на науковому рівні [4]; 3) відсутністю узагальненої судової практики з питань кримінально-правової протидії злочинам, які вчиняються воєнними транснаціональними організованими угрупованнями, включаючи російську державу-агресора [5]; 4) безсистемністю та односторонністю наукових розробок з даної тематики [6]; 5) іншими проблемами [7].

Перша група зазначених у цій роботі проблем має пряме відношення до дієвості норм міжнародного права у сьогоденні. При цьому, у першу чергу, звертають на себе увагу ті

міжнародно-правові акти, які регулюють діяльність ООН, МКС, Міжнародного Червоного Хреста, ін. Зокрема, аналіз змісту Статуту ООН показує, що більшість його норм носить декларативний характер, позаяк не має відповідних правових гарантій і механізмів реалізації на практиці. Так, закріпивши у ст. 1 даного Статуту положення про те, що ООН має на меті підтримувати міжнародний мир та безпеку та з цією ціллю вживає заходи для запобігання і усунення загрози миру та придушення актів агресії тощо, ця міжнародна організація серед принципів діяльності (ст. 2 Статуту) чомусь жодним словом не обмовилась про те, що її члени можуть у зв'язку з цим вводити колективні санкції різноманітного характеру щодо суб'єктів воєнної транснаціональної організованої злочинності та відповідних держав-агресорів, а також передавати винних у цьому осіб до Міжнародного Суду ООН та МКС.

Більш того, у Статуті ООН відсутні будь-які процедурні норми, які дозволяли б подолати вето (заборону) [8, с. 73] постійного члена Ради Безпеки цієї організації щодо прийняття того чи іншого рішення, яке не суперечить Статуту.

Неврегульованими у даному Статуті є й питання щодо реагування (аж до виключення зі складу постійного члена Ради Безпеки ООН) на дії тих суб'єктів воєнної транснаціональної організованої злочинності та держав-агресорів у випадках вчинення кримінальних правопорушень міжнародного характеру, включаючи розв'язання війни чи воєнного конфлікту за їх ініціативою (зокрема, як це зробила росія 24.02.2022 року у виді так званої спеціальної воєнної операції щодо України).

Виходячи з цього, варто констатувати, що в наявності складна та актуальна на сьогодні прикладна проблема, яка потребує вирішення на всіх рівнях, у тому числі – на доктринальному, що й обумовило вибір об'єкта і предмета даної наукової статті.

Враховуючи зазначене, *метою* цієї роботи є визначення соціально-правової природи воєнної транснаціональної організованої злочинності, суб'єктом якої є російська держава-агресор, а головним *завданням* – розробка науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму запобігання та протидії даному виду кримінальних правопорушень на території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати вивчення наукової літератури показують, що найбільш активно та предметно питаннями запобігання і протидії організованій злочинності, у тому числі міжнародно-правового характеру, займаються такі учені, як: А. А. Вознюк, А. М. Глушко, Г. В. Дідківська, О. О. Кваша, В. Я. Конопельський, Ю. В. Луценко, С. С. Мартянов, М. В. Піддубна, О. О. Радова, А. В. Са-

вченко, В. В. Топчій, М. І. Хавронюк, ін. Поряд з цим слід зазначити, що в умовах відкритої військової агресії росії щодо України та здійснення останньою воєнних транснаціональних організованих суспільно небезпечних посягань на об'єкти правової охорони нашої держави, вказана проблематика недостатньо досліджена, що й стало вирішальним при визначенні її теми, мети і завдань наукового пошуку.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей соціально-правової природи воєнної транснаціональної організованої злочинності, суб'єктом якої є російська держава-агресор, а також опрацювання пропозицій щодо ліквідації, усунення, блокування тощо детермінант, які сприяють реалізації цієї протиправної.

Виклад основних положень. Як свідчать результати даного наукового дослідження, системні та перманентні (безперервні) [8, с. 507] правопорушення, що пов'язані з проявами воєнної транснаціональної організованої злочинності, особливо з боку російської держави-агресора, детермінуються низкою випадків недотримання різноманітних норм міжнародного права, у тому числі з питань, що стосуються дотримання основних прав і свобод військовополонених і цивільного населення в умовах воєнного стану. Так, у щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2023 рік зазначеній проблематиці були присвячені відповідні розділи (р. 1 «Реалізація Формули миру»; р. 2 «Права громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України»; р. 3 «Права людини в секторі безпеки та оборони»).

Проте, ні Рада Безпеки ООН, ні в цілому вказана міжнародна організація досі належним чином воєнну агресію російської федерації щодо України не засудили, а також не віднесли її до одних із проявів воєнної транснаціональної організованої злочинності. Більш того, у 2025 році вперше за всі роки протиправного вторгнення даної держави-агресора на територію нашої країни (2022-2025 рр.) проти визнання дій росії злочинними виступили й США, яку Україна вважає своїм стратегічним партнером у цій війні [9], що у зв'язку з цим не дозволяє належним чином нейтралізувати, блокувати усунути тощо ті детермінанти, що сприяють даному виду міжнародної злочинності.

Отже, слід констатувати, що однією з детермінант, яка сприяє вчиненню з боку росії воєнних злочинів та інших протиправних в умовах воєнного стану в Україні, а також знижує рівень міжнародного правопорядку, є недовірчість, аморфність (безформеність) [8, с. 17] та правова незабезпеченість відповідними гарантіями і механізмами реалізації норм міжнародного права, включаючи архаїчні (застарілі, античні, «мертві» тощо) [8, с. 13] форми прийняття рішень як Радою Безпеки ООН, так і цією міжнародною організацією в цілому.

У такому ж сенсі можна оцінити й діяльність таких міжнародних організацій, як: Міжнародний комітет Червоного Хреста; МКС ООН; ін., які мають безпосереднє відношення до досліджуваної у цій роботі проблематики.

Зокрема, як можна забезпечити ефективність роботи цих міжнародних структур, коли:

а) деякі держави оголошують у розшук або надають статус «персони нон грата» (небезпечної персони) [10] прокурору Міжнародного кримінального суду [11];

б) представники держави-агресора входять до керівних органів Міжнародного Червоного Хреста [12];

в) міжнародні санкції проти держави-агресора не діють або обходяться останньою через латентні (скриті) шляхи і структури, включаючи ЄС та США, які є стратегічними партнерами України у війні з росією [13];

г) коли немає єдності та однаковості серед країн ЄС і НАТО [14]; ін.

Як встановлено в ході зазначеного наукового пошуку, на ефективність дотримання норм міжнародного права в умовах воєнного стану, впливають й проблеми, що пов'язані з другою, визначеною у цій роботі, групою, які стосуються недосконалості норм Закону України про кримінальну відповідальність [2]. Так, практично юридично «нікчемними» та малодієвими можна вважати ті санкції КК, що передбачені за вчинення даної категорії кримінальних правопорушень, включаючи й організованими злочинними угрупованнями, суб'єктом яких є російська держава-агресор. Зокрема, за недбале ставлення до військової служби в умовах воєнного стану, що привело до тяжких наслідків (окупації території, взяття в полон підлеглих військовослужбовців державою-агресором; загибелі цивільного населення, т. ін.) за ч. 4 ст. 425 КК передбачено позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років (а, це лише тяжкий злочин (ч. 5

ст. 12 вказаного Кодексу)), що, без сумніву, не відповідає ступеню суспільної небезпеки та суспільно небезпечним наслідкам, які настають у результаті вчинення такого кримінального правопорушення.

Ще більш парадоксальною, з огляду порушення державою-агресором, як суб'єктом воєнної транснаціональної організованої злочинності, правил ведення війни, поводження з військовополоненими та населенням на окупованих територіях України та вчинення інших суспільно небезпечних діянь, є й ситуації, що пов'язані зі вчиненням військових злочинів, за які не передбачено довічне позбавлення волі. До таких складів кримінальних правопорушень можна віднести, зокрема, здачу ворогові начальником ввірених йому військових сил (ст. 427 КК) [15], за яку законодавець передбачив кримінальну відповідальність у виді позбавлення волі тільки від трьох до десяти років (ст. 427 КК).

Мабуть, саме тому так «легко» деякі горе-командири здали ворогові у 2022 році Чонгар та інші південні території України [15], здійснюючи це у формі воєнної транснаціональної організованої злочинності, суб'єктом якої стала російська держава-агресор.

З цієї ж точки зору можна оцінити ефективність визначених у чинному КК й інших санкцій, які передбачають досить м'які («трансгуманні») [16, с. 115-127] покарання за вчинення кримінальних правопорушень з боку суб'єктів воєнних транснаціональних організованих угруповань, учасниками яких у деяких випадках виступають громадяни України, а саме:

1) за добровільну здачу в полон передбачена відповідальність у виді

позбавлення волі на строк від семи до 10-ти років (ст. 430 КК), хоча за логікою та суспільною небезпекою такі суспільно небезпечні діяння мають каратись позбавленням волі до 15-років;

2) за насильство над іншими військовополоненими або жорстоке поводження з ними з боку військовополоненого, який перебуває на становищі старшого (ч. 2 ст. 431 КК), законодавець передбачив зазначене вище кримінальне покарання строком до 8-ми років, а вчинення таких дій з корисливих мотивів або з метою забезпечення поблажливого ставлення з боку ворога, – до 3-х років (ч. 3 ст. 431 цього ж Кодексу);

3) за насильство над населенням у районі бойових дій (ч. 1 ст. 433 КК) встановлена кримінальна відповідальність у виді позбавлення волі на строк до восьми років, а за розбій в цьому ж регіоні до 10 років позбавлення волі (ч. 2 ст. 433 вказаного Кодексу) (у той самий час, у ч. 4 ст. 187 КК за цей злочин в умовах воєнного стану законодавець встановив призначення цього покарання до 15-ти років, що можна віднести до правових колізій закону України про кримінальну відповідальність [16, с. 275-279]);

4) за інші не менш тяжкі (ст. 12 КК) кримінальні правопорушення, що посягають на основні права і свободи військовополонених і цивільного населення в умовах воєнного стану (погане поводження з військовополоненими (до 3-х років позбавлення волі) (ст. 434 КК) (у той самий час, коли в результаті цього у зазначених осіб розвиваються хронічні хвороби, дистрофія внутрішніх органів, т. ін. [17]); воєнні злочини (до 12-ти років) (ч. 1 ст. 438 КК) (а,

такою у сьогоднішній є диверсія на Каховській ГЕС, яка спричинила екологічну катастрофу для населення [18]); прямі та публічні заклики до вчинення геноциду (до 7-ми років позбавлення волі) (ч. 2 ст. 442 КК), які фактично здійснює злочинна влада в росії та колаборанти на окупованих територіях України [19]; злочини проти людяності (до 15-ти років позбавлення волі) ч. 1 ст. 442-1 КК) (і, це при тому, що вони пов'язані з оберненням в рабство, торгівлею людьми, їх катуванням тощо [20]); участь найманця у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях (до 10-ти років позбавлення волі) (ч. 4 ст. 447 КК) (чого, наприклад, тільки варта злочинна діяльність в Україні військової організації «Вагнер» [21]).

Висновок. Таким чином, виходячи з проведеного аналізу, можна констатувати, що в умовах воєнного стану та активної діяльності воєнних

транснаціональних організованих угруповань, особливо російської держави-агресора, зазначена правова «м'якість» (і так званий «гуманізм») у застосуванні покарань до військових злочинців, включаючи і їх протиправні діяння щодо військовополонених і цивільного населення, є алогічною та такою, що не відповідає сучасним реаліям, які пов'язані із запобіганням та протидією даного виду міжнародної злочинності, не тільки підвищує рівень реальних загроз для всіх без винятку об'єктів національної безпеки України, але й обумовлює об'єктивну необхідність консолідації всіх суб'єктів міжнародного права (ООН, ЄС, РЄ, ін.) та правоохоронної діяльності (Інтерпол, Європол, МКС, ін.) з метою ліквідації, усунення, блокування тощо детермінант, які сприяють реалізації протиправної поведінки зазначеними суб'єктами організованої злочинності.

Список використаних джерел

1. Загинець-Заболотенко З. А. Визначеність та (VS) невизначеність кримінального законодавства України. *Право України*. 2020. № 2. С. 67–80.
2. Карчевський М. В., Кудінов А. С. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 4. С. 101–114.
3. Cherniavsky S. S., Golovkin B. N., Chornous Y. M., Bodnar V. Y., Zhukl. V *International cooperation in the field of fighting crime: directions, levels and forms of realization journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. Vol. 22, Issue 3. P. 1–11.
4. Хавронюк М. І. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: двадцять запитань та відповідей. URL: <https://pravo.org.ua/authors/Mykola-havronyuk>.
5. Порушення законів та звичаїв війни: ВС зробив висновок щодо правильності кваліфікації дій особи, яка реалізовувала державну політику РФ у військовій сфері на території АР Крим : Постанова Касаційного Кримінального суду у складі Верховного Суду від 28.02.2024 у справі № 753/14148/21 (провадження № 51-6134 КМ 23). URL: <https://supreme.court.gov.ua>.
6. Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «jus in bello». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4 (100). С. 57–74.

7. Під час кваліфікації дій особи як порушення законів та звичаїв війни важливим є встановлення контекстуального аспекту : позиція Верховного Суду від 04.07.2022. URL:<https://supreme.court.gov.ua>.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
9. Reuters: у СOT вперше Сполучені Штати утримались від засудження російської агресії в Україні. URL: <https://rybryka.com>.
10. Персона нон грата – Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>.
11. Росія оголосила в розшук прокурора МКС, який видав ордер на арешт Путіна. URL: <https://www.unian.ua>.
12. Червоний Хрест: як організація (не) допомагає Україні і чому – УП. Життя. URL: <https://life.Pravda.com.ua>.
13. Ясько Є. Санкції працюють, проте недостатньо: як посилити міжнародний тиск на Росію. URL: <https://www.eurointegration.com.ua>.
14. Кондратюк О. Щодо євроінтеграції України має бути єдність серед країн ЄС, аби вплинути на Угорщину. URL: <https://www.ukrinform.ua>.
15. Хто здав Південь? BBC з'ясувала деталі найрезонанснішого розслідування війни з Росією. URL: <https://www.bbc.com>.
16. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
17. Гунійчук Д. 90% полонених катували: в якому стані перебувають звільнені захисники. URL: <https://tsn.ua>.
18. Кузнецова К. Проявлятимуться не один рік: науковці фіксують нові катастрофічні наслідки через підрив Каховської ГЕС. URL: <https://tsn.ua>.
19. Чому війна росії проти України є геноцидом Українського народу. URL:<https://lcf.ua>
20. ТОП-20 воєнних злочинів рашистів під час широкомасштабної агресії проти України. URL: <https://armyinform.com.ua>.
21. Про визнання російської злочинної організації, відомої під назвою «приватна військова компанія Вагнера» або «Група Вагнера», міжнародною злочинною організацією та засудження діяльності її учасників: постанова Верховної Ради України від 06.02.2023 № 2903-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 41. Ст. 426.

Kolb Olexsandr, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of the State Tax University

ORCID: 0000-0003-1792-4739

Ilinskiy Olexsandr, Postgraduate student of the Department of Criminal Law and Procedure of the State Tax University

ORCID: 0009-0007-1798-4260

The socio-legal nature of military transnational organized crime, the subject of which is the russian aggressor state

This scientific article clarifies the essence, content and socio-legal nature of military transnational organized crime, as well as determines the role and place in

the mechanism of illegal behavior of such forms of criminal offenses of the Russian aggressor state.

Based on the results of the study, the main legal gaps and conflicts in the norms of international and domestic criminal law are identified, which determine (cause, condition and correlate) the development of military transnational organized crime and, in this regard, increase the level of real threats to the national security of our state.

It has also been established that one of the conditions that contributes to the criminal activities of the Russian state - as a subject of military transnational organized crime - is the improper interaction of Ukraine with relevant international organizations (North Atlantic Treaty Organization (NATO), European Union (EU), Council of Europe (CoE); etc.) and bodies (Interpol, Europol, International Criminal Court (ICC); etc.), as well as the low level of coordination of the actions of the aforementioned forces in countering the open military aggression that the above-mentioned state launched in violation of international norms and regulations on the territory of our country in February 2022 and which continues to this day.

Based on this and taking into account other problems that exist today and are related to military transnational organized crime, the subject of which is the Russian aggressor state, especially in terms of inhuman and degrading treatment of Ukrainian prisoners of war, this scientific work has developed a number of substantiated measures aimed at improving the legal mechanism for preventing and combating this type of criminal offenses, including those related to generally recognized norms of international law, which, in accordance with Article 9 of the Constitution of Ukraine, are sources of national legislation of our state.

Keywords: *military transnational organized crime; prevention of crime; combating crime; aggressor state; prisoner of war; international law; domestic legislation; inhuman and degrading treatment.*